

УДК 811.111:316.472.4 –057.875 –057.175

**МІЖСОБОВІ СТОСУНКИ «ВИКЛАДАЧ-СТУДЕНТ»
ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЕФЕКТИВНОГО
НАВЧАННЯ У ВУЗІ**

Павлова Л.В., Сергеева О.А.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглядаються особливості взаємовідносин між викладачем і студентом і вплив цих взаємовідносин на процес навчання. Особлива увага приділяється навичкам та вмінням, необхідним для розвитку успішних міжособових взаємовідносин для досягнення мети, поставленої в учбовому процесі.

Ключові слова: взаємовідносини, вербальне спілкування, невербальне спілкування, когнітивне навчання, безпосередність.

**МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ «ПРЕПОДАВАТЕЛЬ-
СТУДЕНТ» КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЧАСТЬ
ЭФФЕКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ**

Павлова Л.В., Сергеева Е.А.

В статье рассматриваются особенности взаимоотношений между преподавателем и студентом и влияние этих взаимоотношений на процесс обучения. Особое внимание уделяется навыкам и умениям, необходимым для развития успешных межличностных взаимоотношений и для достижения целей, поставленных в учебном процессе.

Ключевые слова: взаимоотношения, вербальное общение, невербальное общение, когнитивное обучение, непосредственность.

**INTERPERSONAL RELATIONSHIP “TEACHER – STUDENT”
AS AN INTEGRATED PART OF EFFECTIVE TEACHING IN
A HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT**

Pavlova L.V., Sergeyeva O.A.

The characteristics of interpersonal relationships between a teacher and a student and the influence of those relationships on the learning process are considered in the presented article. The particular attention has been drawn to the skills and abilities, necessary for the development of effective interpersonal relationships and for the achievement of purposes having been set in the process of learning.

Key words: interaction, cognitive learning, immediacy, verbal communication, non-verbal communication.

Вербальне і невербальне спілкування є головною складовою у взаємовідносинах між індивідами в суспільстві і завжди викликає велику зацікавленість серед дослідників у сферах педагогіки, психології, соціології та лінгвістики. Особливо актуальним є вивчення різних аспектів спілкування у наш час, коли всебічно розширюються можливості спілкування між людьми, коли запланований прагматичний ефект висловлювань і поведінкових реакцій дуже часто є запорукою успіху ділової співпраці.

Потреба в спілкуванні проявляється на самих ранніх стадіях розвитку людини. Вже у трьохмісячному віці дитина не лише опановує основні навички спілкування, але і протестує проти «неспілкування» з нею. Узагальнюючи спостереження і експерименти психологів, дослідники приходять до переконливого висновку про природжену здатність людини до спілкування [1].

Ми розглядаємо спілкування як процес взаємопов'язаних елементів, спрямованих на досягнення бажаних цілей і результатів. Оскільки спілкування є процесом, воно завжди динамічне, постійно змінюється, але має деяку ступінь консервативності. Розмова, яка була у вас вчора, впливає на вас як на суб'єкт спілкування і сьогодні. Сотні бітів інформації, ідеї і думки, які ви обробляєте, оцінюєте і накопичуєте щодня, також впливають і змінюють вас якоюсь мірою. На щастя цей процес

відбувається досить повільно. Інакше, ми б знаходилися в стані постійного зняковіння і фрустрації.

Ми щодня беремо участь у різних актах спілкування. Загально відомо, що типи комунікації бувають 1) внутрішньоособистісними, 2) міжособовими, 3) в малих групах, 4) в організаціях, 5) публічними, і 6) масовими. В процесі навчання у вузі ми, як правило, стикаємося з усіма цими типами комунікації.

Внутрішньоособистісне спілкування, на думку дослідників, є основою для міжособового спілкування, а на останньому у свою чергу базуються усі подальші типи комунікації [3: 6]. Міжособове спілкування розглядається як акт спілкування, який здійснюється двома людьми. Причому, відповідальність за успішну взаємодію лягає на обох учасників акту спілкування. Особливе значення, на нашу думку, це положення має в учбовому процесі, результат якого значною мірою залежить від активності і викладача і студента.

Мета нашого вивчення – розглянути особливості взаємовідносин між викладачем і студентом як міжособові і визначити роль цих взаємовідносин в аудиторії.

Останнім часом, незважаючи на зростаючу потребу у володінні іноземними мовами, рівень знань випускників немовних спеціальностей, з тих або інших причин, не завжди є достатнім для спілкування. Для зміни існуючої ситуації важливим є розгляд і розробка нових форм взаємодії між викладачем і студентом.

У існуючій методичній, педагогічній і психологічній літературі не наведена система організації учбового процесу, яка б забезпечувала високий рівень мовних знань студентів. Одна з причин, на нашу думку – недостатня увага методистів і викладачів до питань міжособових стосунків між викладачем і студентом.

Останнім часом дослідження актів спілкування, що виникають між викладачем і студентом під час зайняття, виявили декілька аспектів міжособових взаємовідносин, які позитивно впливають на процес навчання. Такі аспекти як, безпосередність у спілкуванні, стиль учасника акту комунікації, прагнення до близькості поглядів, уміння розкрити себе для співрозмовника, почуття солідарності, почуття гумору, уміння виявляти турботу і здатність до компромісів сприяють розвитку взаємовідносин між викладачем і студентом і безпосередньо вплива-

ють на процес навчання. Тому розуміння природи міжособових взаємовідносин між викладачем і студентом є важливим для ефективного досягнення цілей навчання.

Взаємовідносини між викладачем і студентом, які є унікальними, мають цілий ряд подібностей з іншими міжособовими взаємовідносинами. Наприклад, De Vito описував процес викладання як процес становлення стосунків, які протікають згідно певних етапів розвитку, а саме, первинне знайомство, становлення близьких стосунків, за яких дві особи можуть адекватно реагувати на потреби один одного і подальше завершення цих взаємовідносин, оскільки, рано чи пізно будь-які стосунки між викладачем та студентом закінчуються [5]. Graham, West, Schaller відмічають, що викладання включає процес розвитку взаємовідносин і вимагає ефективних навичок міжособового спілкування для досягнення бажаних результатів [7]. Студент і викладач, як два індивіди, що розвивають взаємовідносини, також проходять необхідні етапи знайомства, обміну інформацією, звикання один до одного і досягнення очікуваного результату. І у викладачів і у студентів є цілі, яких вони прагнуть досягти. Досягнення цих цілей залежить від уміння як викладача, так і студента здійснювати акт комунікації і вирішувати конфліктні ситуації.

Поза сумнівом, взаємовідносини між викладачем і студентом відрізняються від дружніх за двома аспектами. По-перше, суб'єкти цих взаємовідносин не є рівноправними, по-друге, ці взаємовідносини обмежені часовими рамками. Але, як показує досвід, незважаючи на важливість цих відмінностей, вони не впливають на успішний процес становлення, розвитку і зміцнення взаємовідносин між викладачем і студентом.

Взаємовідносини, які розвиваються між викладачами і студентами, впливають на процес навчання як прямо, так і опосередковано. Відношення студентів до предмета і викладача впливає на когнітивний процес навчання. Успішні взаємовідносини «викладач-студент» сприяють навчанню на емоційному рівні, яке у свою чергу посилює когнітивне навчання. Навіть якщо студент налаштований на когнітивне навчання, за відсутності емоційного зв'язку з викладачем, його бажання сприймати і використати інформацію досить низьке. Взаємовідносини «викладач-студент» є основним чинником, який впливає на емоційне

сприйняття процесу навчання. Одним з підходів до розуміння розвитку цих взаємовідносин є навички комунікації, що сприяють розвитку і зміцненню дружніх взаємовідносин в аудиторії.

Burleson і Samter виділили вісім основних навичок комунікації: 1) уміння підтримувати бесіду (здатність ініціювати, підтримувати і завершувати розмову); 2) уміння вести предметну бесіду (здатність передавати інформацію чітко і недвозначно); 3) уміння впливати на «єго» суб'єкта (здатність змусити іншого підвищити свою самооцінку); 4) уміння підтримати співрозмовника (здатність підтримати співрозмовника в стані депресії, прикrostі або тривоги); 5) уміння залагоджувати конфліктні ситуації (здатність досягати рішень, які б задовольняли обидві сторони); 6) уміння переконувати (здатність змусити співрозмовника змінити свої погляди і поведінку); 7) уміння бути хорошим оповідачем (здатність розважати співрозмовника цікавими історіями, жартами і так далі); 8) уміння регулювати поведінку співрозмовника (здатність допомогти співрозмовникові побачити і виправити власні помилки) [4: 168]. Burleson і Samter розділили вищенаведені навички на два види: «емоційнонаправлені» і «емоційноненаправлені» комунікативні навички. Такі навички як уміння впливати на «єго» (самолюбність) суб'єкта, уміння підтримати співрозмовника, уміння залагоджувати конфліктні ситуації, уміння регулювати поведінку співрозмовника автори відносять до «емоційнонаправлених» навичок. Вони є важливішими для студентів, які сприймають процес навчання усвідомлено. «Емоційноненаправлені» навички такі як, уміння підтримувати бесіду, уміння вести предметну бесіду, уміння переконувати, уміння бути хорошим оповідачем вважаються важливішими для розвитку дружніх взаємовідносин в середовищі студентів з низькою мотивацією до навчання [4].

Окрім вищенаведених навичок необхідних для успішного розвитку взаємовідносин між викладачем і студентом, слід зазначити ще один важливий аспект комунікації – безпосередність у спілкуванні.

За останні роки безпосередність в поведінці головним чином використовувалася, щоб описати і зрозуміти взаємовідносини між викладачем і студентом. Дослідження показують, що безпосередність у поведінці викладача, яка досягається за допомогою вербальних і не-

вербальних засобів комунікації, полегшує засвоєння матеріалу студентами [2: 547].

Безпосередність – це відчуття близькості між суб'єктами комунікації, яка здійснюється вербальними і невербальними засобами комунікації [2: 544]. І ті і інші однаково позитивно впливають на процес навчання і формування мотивації у студентів. Вербальна безпосередність полягає в тому, щоб звертатися до студентів по імені, ставити особисті запитання, цікавитися думкою студентів. Невербальна безпосередність полягає в умінні викладача посміхатися співрозмовникові, створювати візуальний контакт, умінні пересуватися аудиторією і використовувати його голосові можливості.

Комунікаційні навички, представлені Burluson і Samter, чітко відрізняються від безпосередніх поведінкових реакцій, проте в деяких випадках вони перетинаються. Навички спілкування і безпосередні поведінкові реакції часто взаємодіють, формуючи міцні взаємовідносини, але не є необхідними для повсякденних непостійних взаємовідносин [4].

Але не слід забувати, що викладання повинне протікати в двох площинах: зміст предмета, що викладається, і формування і розвиток взаємовідносин. Викладачі повинні уміло балансувати в цих двох площинах для того, щоб ефективно сприяти процесу сприйняттю інформації. Викладання у вищих учбових закладах традиційно розглядається як процес, який вимагає від викладача оцінки змісту предмета, що викладається, а ефективність викладання полягає у пошуках шляхів і способів викладання змісту предмета. Часто у викладачів не виникає необхідність замислюватися над своїми взаємовідносинами із студентами як в аудиторії, так і за її межами. Проте результати багатьох досліджень свідчать, що продуктивне навчання вимагає розвиток особистих взаємовідносин і створення умов для близького спілкування між викладачами і студентами разом з оцінкою змісту предмета і використанням ефективних методів викладання [6, 8].

Міжособистісні взаємовідносини формуються тоді, коли і викладач, і студент виходять за рамки формальних взаємовідносин «викладач-студент» і починають сприймати один одного як індивідів. Учасники комунікативного акту відносяться один до одного з великою повагою і розвивають довірчі взаємовідносини, коли спілкування набуває форми

міжособистісного. Коли розвиваються довірчі взаємовідносини, стає набагато простіше ставити запитання, навіть найнеймовірніші, і просити роз'яснень по суті предмета. Студентам стає простіше ставити ризиковані запитання, коли викладач спілкується із студентом на особистісному рівні і застосовує такі навички як уміння впливати на «єго» суб'єкта. Студенти зазвичай уникають подібних питань, тому що вони бояться виглядати безглуздими. За умови розвитку довірчих і дружніх взаємовідносин створюється комфортна атмосфера для сприйняття матеріалу, що викладається, і досягаються поставлені цілі навчання. І тим паче, важливо створити такі умови в аудиторії, які сприяли б розвитку пізнавального інтересу у студентів.

Міжособистісні взаємовідносини не є істотними на рівні навчання під час читання і прослуховування лекцій. Але міжособистісна взаємодія між викладачем і студентом є необхідною на практичних заняттях, де ця взаємодія дає можливість миттєво отримувати зворотній зв'язок.

Отже, викладачі та студенти вузу повинні підходити до навчального процесу не тільки як до процесу оволодіння знаннями, уміннями та навичками з фаху, а і як до процесу накопичення навичок спілкування, необхідних для подальшої успішної соціалізації індивіда у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головаха Е.И. Психология человеческого взаимопонимания / Е.И. Головаха, Н.В. Панина. – К. : Издательство политической литературы Украины, 1989. – 189 с.
2. Andersen J.T. Teaching immediacy as a predictor of teacher effectiveness / J.T. Andersen // *Communication Year Book*. – New Brunswick, NJ : Transaction Books. – 1979. – P. 543–559.
3. Barker L.L. *Communication* / L.L. Barker. – Prentice-Hall, Inc. : New Jersey 07632, 1987. – 436 p.
4. Burlson B.R. Effects of cognitive complexity on the perceived importance of communication skills in friends / B.R. Burlson, W. Samter // *Communication Research*. – 1990. – P. 165–182.
5. De Vito J.A. Teaching as relational development / J.A. De Vito // *Communicating in collage classroom*. – San Francisco: Jossey-Bass. – 1986. – P. 51–59.